

سلامت

۱۰۵/۱

۸۷/۱/۱۰۲۸۴۵
۸۷/۱/۱۲

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دکتر علی شریعتی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری

موضوع

حاشیه و حاشیه نشینی در کلانشهر مشهد با تاکید

بر مدیریت شهری

(نمونه موردی : شهرک نوده)

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر محمد اجزاء شکوهی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر عزت الله مافی

دانشجو :

احمد شهم آبادی

۱۳۸۷ / ۸ / ۱۵

بهمن ۱۳۸۶

۱۵۱۸۵

دفتر مدیریت تحصیلات تکمیلی
فرم چکیده پایان نامه تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: شم آبادی	نام: احمد
استاد راهنما: دکتر محمد اجزاء شکوهی	استاد مشاور: دکتر عزت الله مافی
دانشکده: ادبیات و علوم انسانی دکتر شریعتی	رشته: جغرافیا- گرایش برنامه ریزی شهری

عنوان پایان نامه:

حاشیه و حاشیه نشینی در کلانشهر مشهد با تاکید بر مدیریت شهری (نمونه موردی: شهرک نوده)

کلید واژه: حاشیه نشینی، مدیریت شهری، مرکز- پیرامون

چکیده:

با پیدایش انقلاب صنعتی، توسعه شهرها آغاز شد، حصارهای دور شهر در بیشتر مناطق یا جنبه تاریخی و فرهنگی به خود گرفت و یا کاملاً فرور یخت و به دست فراموشی سپرده شد. حاشیه نشینی یا اسکان غیر رسمی پدیده ای است که پیامد این توسعه روز افزون شهرها بوده و کشورهای در حال توسعه را با معضلات عدیده ای روبرو کرده است.

ایران نیز بویژه در چند دهه اخیر با چنین مسأله ای روبرو بوده است. حاشیه شهر مشهد یکی از این نقاط به شمار می آید که حدود یک سوم جمعیت آن را حاشیه نشینان در بر می گیرد. نگرش واقع بینانه در وضع موجود حاشیه نشینی کلانشهر مشهد بخوبی روشنگر این مطلب است که حاشیه نشینی نه تنها از منظر عوامل منطقه ای و محلی بلکه در مقیاس ملی و فراملی قابل بحث و مجادله است.

لذا این پژوهش تلاش دارد با در نظر داشتن ابهام و پیچیدگی بسیار زیاد موضوع و مطالعه موردی شهرک نوده و با تأکید بر تئوری تعامل مرکز- پیرامون به عنوان راهکاری در جهت جلوگیری از رشد حاشیه نشینی در شهر مشهد، حاشیه و حاشیه نشینی را مورد بررسی قرار داده و نقش مدیریت شهری را در پیدایش و توسعه این پدیده مورد بررسی قرار دهد. نتایج مطالعات میدانی در شهرک نوده نشانگر این مطلب است که علاوه بر عوامل درونی و بیرونی موثر در رشد و گسترش مناطق حاشیه شهر مشهد، مدیریت شهری نیز از عوامل رشد و گسترش این پدیده در شهر مشهد میباشد.

از اینرو شکل گیری مدیریت واحد شهری، مشارکت دادن شهروندان در طرحهای شهری، نظارت بیشتر بر ساخت و سازها در مناطق حاشیه شهر مشهد، توجه بیشتر به توسعه روستایی و بخش کشاورزی در روستاها و ... ضروری مینماید که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است.

امضاء استاد راهنما

تقدیم به :

روح پاک پدرم
و مادر صبور و مهربانم

سپاس و قدر دانی

سپاس اهورای پاکی را که توفیق بهره وری از دریای بی پایان دانش و گشت و گذار در زمین گسترده خود را در یافتن حقایقی نو به بنده کوچکش ارزانی داشت و از او می خواهم تا همواره توانایی در عرصه کار و عمل را همراه با بصیرت نصیبم سازد.

در روند تهیه و تدوین مطالب این پایان نامه ، از کمک ها ، راهنمائیها و دلسوزیهای عزیزانی برخوردار شدم که اگر محبت و همراهیهای بی شائبه این عزیزان نبود، اتمام آن کاری بس سخت و دشوار مینمود.

قبل از هر چیز لازم می دانم از استاد ارجمند جناب آقای دکتر محمد اجزائی شکوهی ، استاد راهنمای اینجانب در تدوین این رساله که همواره با نظرات علمی و دلگرمی های امید بخش خویش ، نگارنده را مرهون لطف قرار داده و مرا در این راه هدایت نمودند بی نهایت سپاسگزار بوده و آرزوی سلامتی و توفیق برای ایشان دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر عزت الله مافی ، استاد مشاور اینجانب به خاطر مشاوره های سودمند و راه گشاییهای ارزشمندشان کمال تشکر و قدر دانی را دارم و آرزوی سلامتی و توفیق برای ایشان دارم.

همچنین از کلیه اساتید گرانقدری که در طی مدت تحصیل خویش افتخار شاگردی ایشان را داشته ام کمال تشکر و قدردانی را دارم.

بجاست تا از زحمات و تلاشهای دوستان عزیز از جمله جناب آقای غلامرضا عباس زاده که با صبر و حوصله زحمات بنده را تحمل فرموده و کمال لطف را نسبت به بنده ابراز داشته ند ، نهایت تشکر و قدر دانی را بجا آورم.

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- بیان مساله ۲
- ۲-۱- ضرورت و اهمیت تحقیق: ۳
- ۳-۱- سئوالات تحقیق: ۴
- ۴-۱- بیان فرضیات: ۴
- ۵-۱- اهداف تحقیق: ۴
- ۶-۱- روش تحقیق: ۵
- الف- مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و الکترونیکی: ۵
- ب- عملیات میدانی و پیمایشی: ۵
- ۷-۱- پیشینه تحقیق و ادبیات موضوع: ۶
- ۸-۱- مشکلات تحقیق ۸

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

- ۱-۲- مقدمه ۱۰
- ۲-۲- تعاریف و مفاهیم ۱۰
- ۱-۲-۲- تصرف عدوانی ۱۱
- ۲-۲-۲- اسکان غیر رسمی (*Informal Settlements*) ۱۲
- ۳-۲-۲- اقتصاد غیر رسمی (*Informal Economy*) ۱۳
- ۳-۲- نظریه ها و دیدگاههای شکل گیری اسکان غیر رسمی ۱۳
- ۱-۳-۲- دیدگاه بوم شناسی ۱۴
- ۲-۳-۲- دیدگاه نابرابری ۱۵
- ۳-۳-۲- دیدگاه لیبرالی ۱۶
- رویکرد نو سازی : ۱۷
- ۴-۳-۲- دیدگاه رادیکالی ۱۹
- رویکرد وابستگی: ۲۱
- ۴-۲- مفهوم مدیریت ۲۱
- ۵-۲- مدیریت شهری در جهان ۲۲
- ۶-۲- چالش های مدیریت شهری ۲۳
- ۷-۲- سطوح مدیریت شهری در ایران ۲۴
- ۱-۷-۲- سطح ملی مدیریت شهری : ۲۴
- وزارت کشور : ۲۴
- وزارت مسکن و شهرسازی : ۲۵
- شورای عالی شهرسازی و معماری : ۲۵
- ۲-۷-۲- سطح منطقه ای (استانی) مدیریت شهری : ۲۵

۲۶	استانداری :
۲۶	۳-۷-۳- سطح محلی مدیریت شهری :
۲۶	شورای اسلامی شهر :
۲۶	شهرداری :
۲۷	فرمانداری :
۲۷	شورای تامین شهرستان :
۲۷	۴-۷-۴- عناصر غیر رسمی موثر بر مدیریت شهری :
۲۷	شورای شهر یا شورای شهرداری :
۲۸	۸-۲- نقدی بر مدیریت شهری در ایران
۳۰	۹-۲- نتیجه گیری

فصل سوم (بخش اول) : سابقه حاشیه نشینی در جهان و ایران

۳۳	۱-۱-۳- مقدمه
۳۳	۲-۱-۳- حاشیه نشینی در جهان
۳۳	۱-۲-۱-۳- شهرنشینی شتابان
۳۴	۲-۲-۱-۳- فقر شهری
۳۵	۳-۲-۱-۳- حاشیه نشینی
۳۷	- حاشیه نشینی در هندوستان
۳۸	- حیدرآباد
۳۹	- پاکستان - شهر کراچی
۴۰	- اندونزی - شهر جاکارتا
۴۱	۳-۱-۳- حاشیه نشینی در ایران
۴۲	۱-۳-۱-۳- وضعیت حاشیه نشینی در تهران
۴۴	۲-۳-۱-۳- زاهدان؛
۴۶	۳-۳-۱-۳- بندر عباس
۴۷	۴-۳-۱-۳- شهر کرمانشاه
۴۹	۵-۳-۱-۳- اهواز
۴۹	۶-۳-۱-۳- اصفهان
۵۱	۷-۳-۱-۳- تبریز
۵۲	۴-۱-۳- نتیجه گیری

فصل سوم (بخش دوم) : حاشیه نشینی در کلانشهر مشهد

۵۴	۱-۲-۳- مقدمه
۵۴	۱-۲-۳- کلیاتی در مورد کلانشهر مشهد
۵۴	۱-۲-۳- موقعیت :
۵۶	۲-۲-۳- وضعیت اقلیمی

۵۷ ۳-۲-۲-۳- منابع آب :
۵۷ ۳-۲-۲-۴- وضعیت توپوگرافی و زمین شناسی :
۵۸ ۳-۲-۲-۵- علل توسعه فیزیکی شهر مشهد
۵۹ ۳-۲-۲-۶- محدودیتها و امکانات توسعه فیزیکی شهر مشهد
۶۱ ۳-۲-۲-۷- تحولات جمعیتی :
۶۳ ۳-۲-۳- روند گسترش فضایی حاشیه شهر مشهد در قرن حاضر
۶۳ ۳-۲-۱- حاشیه شهر در بین سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ شمسی :
۶۳ ۳-۲-۲- حاشیه شهر بین سالهای ۱۳۲۰ تا ۱۳۵۷ :
۶۴ ۳-۲-۳- حاشیه شهر در بین سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۷۱ :
۶۵ ۳-۲-۴- حاشیه شهر از سال ۱۳۷۱ تاکنون :
۶۵ ۳-۲-۴- توزیع جغرافیایی حاشیه نشینی در مشهد
۶۶ ۳-۲-۵- ویژگیهای جمعیتی حاشیه شهر مشهد
۶۶ ۳-۲-۱- تعداد جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد
۶۷ ۳-۲-۲- میزان تراکم نسبی جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد
۶۹ ۳-۲-۳- بعد خانوار
۶۹ ۳-۲-۴- ترکیب جنسی جمعیت در حاشیه شهر مشهد
۷۱ ۳-۲-۵- ترکیب سنی جمعیت حاشیه و حاشیه نشینان
۷۲ ۳-۲-۶- درصد تعداد باسوادان در حاشیه شهر مشهد
۷۳ ۳-۲-۶- وضعیت اقتصادی حاشیه نشینان مشهد
۷۵ ۳-۲-۱- توزیع درصد تعداد شاغلین در مناطق مختلف حاشیه ای شهر مشهد
۷۵ ۳-۲-۲- میزان درآمد ماهانه خانوار های ساکن در مناطق مختلف حاشیه ای
۷۶ ۳-۲-۷- منطقه ۲ شهرداری
۷۷ ۳-۲-۸- معرفی هسته جمعیتی نوده
۷۷ ۳-۲-۱- نحوه پیدایش و قدمت :
۸۰ ۳-۲-۲- وجه تسمیه :
۸۰ ۳-۲-۳- وضعیت توپوگرافی و جهت عمومی شیب :
۸۰ ۳-۲-۴- علت اصلی گسترش :
۸۰ ۳-۲-۵- عوارض فیزیکی محدود کننده و هدایت کننده توسعه در هسته جمعیتی نوده:
۸۰ ۳-۲-۶- بررسی خصوصیات جمعیتی و اجتماعی :
۸۳ ۳-۲-۷- مورفولوژی شهرک نوده :
۸۳ ۳-۲-۸- بررسی وضعیت کلی مالکیت اراضی شهرک نوده :
۸۴ ۳-۲-۹- نتیجه گیری

فصل چهارم: چارچوب مفهومی تحقیق

۸۷ ۴-۱- مقدمه
۸۷ ۴-۲- نظریه مرکز- پیرامون
۸۷ ۴-۳- مهاجرت از دیدگاه لیبرالیستی
۸۹ ۴-۴- تعامل مرکز- پیرامون

۹۰	۱-۴-۴- عوامل درونی پیدایش حاشیه و حاشیه نشینی
۹۴	۲-۴-۴- عامل بیرونی پیدایش حاشیه و حاشیه نشینی
۹۶	- روند مهاجرت در کشور
۹۷	- مدرنیزاسیون و ورود تکنولوژی و تأثیر آن بر مهاجرت
۹۸	- شهرنشینی شتابان
۹۹	- روند رشد جمعیت شهری
۱۰۰	- توزیع جمعیت شهری و طبقه بندی آنها براساس میزان جمعیت در سالهای مختلف
۱۰۲	۵-۴- ارائه مدل تحلیلی جهت تبیین مسأله
۱۰۵	۵-۴- نتیجه گیری

فصل پنجم: نتایج مطالعات میدانی

۱۰۷	۱-۵- مقدمه
۱۰۷	۲-۵- پرسشنامه گردآوری شده از ساکنان شهرک نوده
۱۰۸	۱-۲-۵- بررسی ویژگی های خانوارها در شهرک نوده:
۱۰۸	۱-۱-۲-۵- تعداد اعضای خانوار:
۱۰۹	۲-۱-۲-۵- شغل سرپرست خانوار:
۱۱۰	۳-۱-۲-۵- سنچش سن سرپرست خانوار:
۱۱۱	۴-۱-۲-۵- بررسی محل تولد سرپرست خانوار:
۱۱۲	۵-۱-۲-۵- سنچش مبدأ مهاجرت افراد ساکن در شهرک نوده:
۱۱۳	۶-۱-۲-۵- سنچش مبدأ مهاجرت افراد مشهودی ساکن در شهرک نوده:
۱۱۴	۷-۱-۲-۵- سنچش میزان تحصیلات افراد سرپرست خانوار:
۱۱۶	۹-۱-۲-۵- سنچش درآمد خانوارهای شهرک نوده:
۱۱۷	۲-۲-۵- ویژگیهای ملک های مسکونی در شهرک نوده:
۱۱۷	۱-۲-۲-۵- سنچش وسعت املاک:
۱۱۹	۳-۲-۲-۵- تعداد طبقات ساختمانی:
۱۲۰	۴-۲-۲-۵- بررسی وضعیت تصرف ملک:
۱۲۱	۵-۲-۲-۵- بررسی کیفیت بناها:
۱۲۱	۳-۲-۲-۵- وضعیت امکانات خانوار:
۱۲۲	۴-۲-۲-۵- بررسی وضعیت امکانات ملک:
۱۲۳	۵-۲-۲-۵- بررسی وضعیت امکانات شهری در شهرک نوده از دید ساکنین:
۱۲۳	۶-۲-۲-۵- بررسی وضعیت مشکلات موجود در شهرک نوده:
۱۲۴	۷-۲-۲-۵- بررسی میزان رضایت ساکنان از امکانات شهری:
۱۲۵	۸-۲-۲-۵- بررسی میزان رضایت ساکنین از مدیریت شهری:
۱۲۶	۹-۲-۲-۵- بررسی تمایل به پرداخت عوارض:
۱۲۷	۱۰-۲-۲-۵- بررسی وضعیت مشکلات ساکنین با شهرداری محل در احداث بنا:
۱۲۸	۱۱-۲-۲-۵- بررسی میزان تلاش مدیریت شهری جهت آماده کردن زمینه های لازم برای مشارکت مردم:
۱۲۹	۳-۵- پرسشنامه مهاجرین

- ۱۲۹ ۱-۳-۵ - بررسی زمان مهاجرت :
- ۱۳۱ ۲-۳-۵ - بررسی سن مهاجر در زمان مهاجرت :
- ۱۳۲ ۳-۳-۵ - وضعیت تأهل در زمان مهاجرت :
- ۱۳۲ ۴-۳-۵ - بررسی شغل مهاجر قبل از مهاجرت :
- ۱۳۳ ۵-۳-۵ - بررسی مایملک و دارایی مهاجر قبل از مهاجرت :
- ۱۳۴ ۶-۳-۵ - بررسی مایملک و دارایی مهاجر بعد از مهاجرت :
- ۱۳۵ ۷-۳-۵ - بررسی انگیزه اصلی مهاجرت :
- ۱۳۶ ۸-۳-۵ - بررسی دلایل مهاجرت به شهرک نوده :
- ۱۳۶ ۹-۳-۵ - بررسی میزان رضایت از وضع زندگی در این شهرک نسبت به مکان قبلی سکونت:
- ۱۳۷ ۴-۵ - مصاحبه با مدیران شهری
- ۱۳۸ ۱-۴-۵ - موضع مدیریت شهری در قبال مسئله حاشیه نشینی :
- ۱۳۸ موضع مدارا گرایانه و اصلاح تدریجی در راستای یکپارچگی باشهر :
- ۱۳۹ کنترل مهاجرت :
- ۱۳۹ ساماندهی و توانمند سازی :
- ۱۴۰ ۲-۴-۵ - خلاها ، معطلات و مشکلات مدیریتی حاشیه در حال حاضر :
- ۱۴۰ تعدد مدیریتی در حاشیه شهر مشهد :
- ۱۴۰ نبود نظارت بر ساخت و سازها :
- ۱۴۰ خلاهای قانونی در مدیریت مناطق حاشیه :
- ۱۴۱ ۳-۴-۵ - نحوه خدمات رسانی ادارات و سازمانها به مناطق حاشیه نشین:
- ۱۴۱ شهرداری :
- ۱۴۱ شرکت برق :
- ۱۴۲ اداره آب و فاضلاب:
- ۱۴۲ شرکت مخابرات :
- ۱۴۲ شرکت گاز
- ۱۴۲ ۴-۴-۵ - نتایج مثبت و منفی حاشیه نشینی از دید مدیران شهری
- ۱۴۳ الف) نتایج منفی :
- ۱۴۳ فشار به امکانات و خدمات شهری :
- ۱۴۳ مشکلات اجتماعی (بزهکاری ، فساد ، اعتیاد و ...):
- ۱۴۳ مشکلات سیاسی و امنیتی :
- ۱۴۴ مشکلات کالبدی :
- ۱۴۴ ب) نتایج مثبت
- ۱۴۴ ۵-۴-۵ - راهکار و استراتژی مدیران شهری
- ۱۴۵ ۵-۵ - نتیجه گیری

فصل ششم: نتیجه گیری، آزمون فرضیات و پیشنهادات

- ۱-۶- نتیجه گیری ۱۴۸
- ۲-۶- پاسخ به سوالات تحقیق ۱۴۸
- ۱-۲-۶- علل رشد و گسترش حاشیه نشینی در کشور ما چه می باشد؟ ۱۴۸
- ۲-۲-۶- فرایند حاشیه نشینی چه نتایج مثبت و منفی داشته است؟ ۱۵۰
- ۳-۲-۶- نقش مدیران شهری در رشد و گسترش حاشیه نشینی چیست؟ ۱۵۱
- ۳-۶- آزمون فرضیات ۱۵۱
- فرضیه اول: حاشیه نشینی یک فرایند طبیعی است: ۱۵۱
- فرضیه دوم: وضعیت مهاجران نسبت به گذشته بهتر شده است: ۱۵۲
- فرضیه سوم: مدیریت شهری در بحث ایجاد و توسعه حاشیه نشینی نقش داشته است. ۱۵۴
- ۴-۶- پیشنهادات ۱۵۵

فهرست جداول

- جدول (۱-۱-۳): جمعیت کلانشهرهای جهان ۳۴
- جدول (۲-۱-۳): جمعیت حاشیه نشین در نواحی عمده جهان - ۲۰۰۱ ۳۵
- جدول (۳-۱-۳): وضعیت و موقعیت مناطق حاشیه نشین در برخی کشورهای مختلف ۳۶
- جدول (۴-۱-۳): رشد جمعیت شهر کراچی ۱۹۴۱-۱۹۹۸ ۳۹
- جدول (۵-۱-۳): جمعیت حاشیه نشین (Karachi Abadies) در شهر کراچی ۴۰
- جدول (۶-۱-۳): تعداد و نرخ رشد جمعیت کلانشهرهای ایران در سالهای ۷۵-۱۳۵۵ ۴۲
- جدول (۷-۱-۳): وسعت سکونتگاه‌های غیر رسمی شهرهای ایران ۴۲
- جدول (۸-۱-۳): اهداف کلان و خرد برنامه توانمندسازی و ارتقای محیطی محلات غیر رسمی شهر کرمانشاه ۴۸
- جدول شماره (۱-۲-۳): جمعیت پیش بینی شده و تحقق یافته شهر مشهد (۱۳۹۵-۱۳۷۰) ۶۱
- جدول شماره (۲-۲-۳): تعداد جمعیت حاشیه شهر مشهد در سالهای مختلف آماری ۶۶
- جدول شماره (۳-۲-۳): میزان تراکم نسبی جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری (نفر در کیلومتر مربع) ۶۷
- جدول شماره (۴-۲-۳): توزیع تعداد و درصد حاشیه نشینان شهر مشهد بر حسب مناطق مختلف شهرداری ۶۹
- جدول شماره (۵-۲-۳): بعد خانوار در مناطق ۹ گانه حاشیه شهر مشهد به درصد (۸۳) ۶۹
- جدول شماره (۶-۲-۳): ترکیب جنسی جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد به درصد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری در سال ۱۳۸۲ (نفر) ۷۰
- جدول شماره (۷-۲-۳): توزیع درصد نسبی جمعیت حاشیه شهر مشهد بر اساس روش ورنه در سال ۱۳۸۲ ۷۲
- جدول شماره (۸-۲-۳): درصد هر یک از گروه‌های سنی جمعیت ساکن در حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری در سال ۱۳۸۲ ۷۲
- جدول شماره (۹-۲-۳): درصد باسوادان جمعیت ۶ ساله به بالا ساکن در حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری ۷۳
- جدول شماره (۱۰-۲-۳): طبقه بندی انواع مشاغل غیر رسمی بر اساس ملاکهای مختلف ۷۴
- جدول شماره (۱۱-۲-۳): درصد شاغلین ۱۰ ساله به بالای ساکن حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری در سال ۱۳۸۲ ۷۵
- جدول شماره (۱۲-۲-۳): متوسط میزان درآمد ماهانه خانوارهای ساکن در حاشیه شهر مشهد به تفکیک مناطق مختلف شهرداری در سال ۱۳۸۲ (ریال) ۷۶
- جدول شماره ۳-۲-۱۳- سیر تحول جمعیت شهرک نوده و شهر مشهد از سال ۱۳۵۵-۱۳۷۹ ۸۱
- جدول شماره ۳-۲-۱۴- آمار جمعیت، بعد خانوار و تراکم جمعیتی هسته جمعیتی مورد مطالعه ۸۱
- جدول شماره ۳-۲-۱۵- نرخ رشد متوسط سالیانه هسته جمعیتی مورد مطالعه ۸۲
- جدول شماره ۳-۲-۱۶- مقایسه نرخ رشد مشهد، منطقه ۲ و شهرک نوده ۸۲
- جدول شماره ۳-۲-۱۷- ساختار سنی شهرک نوده و شهر مشهد - ۱۳۷۵ ۸۲
- جدول شماره ۳-۲-۱۸- ساختار جنسی هسته جمعیتی مورد مطالعه - ۱۳۷۵ ۸۳

- جدول ۱-۵- تعداد اعضای خانوارها در شهرک نوده ۱۰۸
- جدول ۲-۵- بررسی شغل سرپرست خانوار ۱۰۹
- جدول ۳-۵- سنجش سن سرپرست خانوارها ۱۱۰
- جدول ۴-۵- محل تولد سرپرست خانوارها در شهرک نوده ۱۱۱
- جدول ۵-۵- محل تولد مهاجران غیر مشهدی ساکن در شهرک نوده ۱۱۲
- جدول ۶-۵- منطقه محل تولد افراد مهاجر مشهدی ساکن در شهرک نوده ۱۱۳
- جدول ۷-۵- میزان تحصیلات افراد سرپرست خانوار ۱۱۴
- جدول ۸-۵- تعداد شاغلین خانوار در شهرک نوده ۱۱۵
- جدول ۹-۵- میزان درآمد خانوار در شهرک نوده ۱۱۶
- جدول ۱۰-۵- وسعت املاک در شهرک نوده ۱۱۷
- جدول ۱۲-۵- تعداد طبقات ساختمانی در شهرک نوده ۱۱۹
- جدول ۱۳-۵- وضعیت تصرف املاک در شهرک نوده ۱۲۰
- جدول ۱۴-۵- کیفیت بنا در شهرک نوده ۱۲۱
- جدول ۱۵-۵- میزان رضایت مردم از امکانات شهری در شهرک نوده ۱۲۴
- جدول ۱۶-۵- میزان رضایت ساکنین شهرک نوده از مدیریت شهری ۱۲۵
- جدول ۱۷-۵- میزان تمایل مردم به پرداخت عوارض در صورت مناسب بودن محل ۱۲۶
- جدول ۱۸-۵- میزان مشکلات ساکنین شهرک نوده با شهرداری در احداث بنا ۱۲۸
- جدول ۱۹-۵- نظرات مردمی در زمینه میزان تلاش مدیریت شهری جهت آماده کردن زمینه های لازم برای مشارکت مردم ۱۲۹
- جدول ۲۰-۵- زمان مهاجرت مهاجران شهرک نوده ۱۳۰
- جدول ۲۱-۵- سن مهاجر در زمان مهاجرت ۱۳۱
- جدول ۲۲-۵- وضعیت تاهل در زمان مهاجرت ۱۳۲
- جدول ۲۳-۵- شغل مهاجر قبل از مهاجرت ۱۳۳
- جدول ۱-۶- رابطه بین مدیریت شهری و توسعه حاشیه نشینی ۱۵۴
- جدول ۲-۶- رابطه بین مدیریت شهری و توسعه حاشیه نشینی ۱۵۴
- جدول شماره ۳-۶- فهرست مراکز جمعیتی واقع در محدوده استحقاقی کلان شهر مشهد- ۱۳۸۲ ۱۵۶
- جدول شماره ۴-۶- مراکز جمعیت واجد شرایط تبدیل به شهرهای خودگردان ۱۵۸

فهرست نمودار

- نمودار شماره (۱-۲) وظایف مدیریت و ارتباط آنها با یکدیگر..... ۲۲
- نمودار شماره (۲-۲) الگوی عمومی نظام مدیریت شهری و جایگاه شورای شهر در ایران..... ۲۸
- نمودار شماره (۱-۲-۳) تغییرات جمعیت و وسعت شهر مشهد طی سالهای ۱۳۸۰ - ۱۳۱۰..... ۶۲
- نمودار شماره (۱-۴) تاثیر برنامه های عمرانی و سیاستهای کلان در پیدایش و گسترش حاشیه نشینی..... ۹۲
- جدول شماره (۲-۴) تغییرات جمعیت کل کشور به تفکیک مناطق شهری و روستایی در مقاطع زمانی مختلف..... ۹۸
- جدول شماره (۳-۴) میزان و روند رشد جمعیت بین سالهای ۷۵-۳۵ (جمعیت به هزار نفر- نسبت به درصد)..... ۹۹
- نمودار شماره ۲-۴- چارچوب مفهومی تحقیق..... ۱۰۴
- نمودار ۱-۵- تعداد اعضای خانوارها در شهرک نوده..... ۱۰۸
- نمودار ۲-۵- شغل های مختلف افراد تحت بررسی..... ۱۱۰
- نمودار ۳-۵- سن سرپرست خانوارها به تفکیک گروههای ۵ ساله..... ۱۱۱
- نمودار ۴-۵- محل تولد سرپرست های خانوار ساکن در شهرک نوده..... ۱۱۲
- نمودار ۵-۵- محل تولد مهاجران غیر مشهدی ساکن در شهرک نوده به درصد..... ۱۱۳
- نمودار ۶-۵- منطقه محل تولد مهاجران مشهدی ساکن در شهرک نوده به درصد..... ۱۱۴
- نمودار ۷-۵- میزان تحصیلات افراد سرپرست خانوار در شهرک نوده..... ۱۱۵
- نمودار ۸-۵- تعداد شاغلین خانوار در شهرک نوده..... ۱۱۶
- نمودار ۹-۵- میزان درآمد خانوار در شهرک نوده..... ۱۱۷
- نمودار ۱۰-۵- وسعت املاک در شهرک نوده..... ۱۱۸
- جدول ۱۱-۵- سطح زیربنای ساختمان..... ۱۱۸
- نمودار ۱۱-۵- سطح زیربنای ساختمان..... ۱۱۹
- نمودار ۱۲-۵- تعداد طبقات ساختمانی در شهرک نوده..... ۱۲۰
- نمودار ۱۳-۵- وضعیت تصرف املاک در شهرک نوده..... ۱۲۰
- نمودار ۱۴-۵- کیفیت بنا در شهرک نوده..... ۱۲۱
- نمودار ۱۵-۵- وضعیت امکانات خانوار در شهرک نوده..... ۱۲۲
- نمودار ۱۶-۵- بررسی وضعیت امکانات ملک در شهرک نوده..... ۱۲۲
- نمودار ۱۷-۵- وضعیت امکانات شهری در شهرک نوده از دید ساکنین..... ۱۲۳
- نمودار ۱۸-۵- مشکلات موجود در شهرک نوده از دید مردم..... ۱۲۴
- نمودار ۱۹-۵- میزان رضایت مردم از امکانات شهری در شهرک نوده..... ۱۲۵
- نمودار ۲۰-۵- میزان رضایت ساکنین شهرک نوده از مدیریت شهری..... ۱۲۶
- نمودار ۲۱-۵- میزان تمایل مردم به پرداخت عوارض در صورت مناسب بودن محل..... ۱۲۷
- نمودار ۲۲-۵- میزان مشکلات ساکنین شهرک نوده با شهرداری در احداث بنا..... ۱۲۸
- نمودار ۲۳-۵- نظرات مردمی در زمینه میزان تلاش مدیریت شهری جهت آماده کردن زمینه های لازم برای مشارکت مردم..... ۱۲۹

- نمودار ۲۴-۵- زمان مهاجرت مهاجران شهرک نوده ۱۳۰
- نمودار ۲۵-۵- سن مهاجر در زمان مهاجرت ۱۳۱
- نمودار ۲۶-۵- وضعیت تاهل در زمان مهاجرت ۱۳۲
- نمودار ۲۷-۵- شغل مهاجر قبل از مهاجرت ۱۳۳
- نمودار ۲۸-۵- مایملک و دارایی مهاجران شهرک نوده قبل از مهاجرت ۱۳۴
- نمودار ۲۹-۵- مایملک و دارایی مهاجران شهرک نوده بعد از مهاجرت ۱۳۵
- نمودار ۳۰-۵- انگیزه های مهاجرت در شهرک نوده ۱۳۵
- نمودار ۳۱-۵- دلایل اصلی مهاجرت به شهرک نوده ۱۳۶
- نمودار ۳۲-۵- میزان رضایت مهاجران شهرک نوده از وضعیت فعلی نسبت به وضعیت قبل از مهاجرت ۱۳۷
- نمودار ۱-۶- الگوی توسعه پایدار منطقه شهری مشهد (شهر و حاشیه) بر پایه آموزه شهرهای جدید خودگردان ۱۵۹

فهرست نقشه ها

- نقشه شماره (۱-۲-۳) استان خراسان رضوی به تفکیک شهرستان ۵۵
- نقشه شماره (۲-۲-۳) شهرستان مشهد به تفکیک بخش و دهستان ۵۶
- نقشه شماره (۳-۲-۳) توسعه فیزیکی شهر مشهد تا سال ۱۳۷۵ ۵۹
- نقشه شماره (۴-۲-۳) امکانات و محدودیت های توسعه آینده شهر مشهد ۶۰
- نقشه شماره (۵-۲-۳) موقعیت شهرک نوده در شهر مشهد ۷۸
- نقشه شماره (۶-۲-۳) کاربری اراضی شهرک نوده ۷۹

پیشگفتار

شکل شهر بزرگترین دستاورد بشری محسوب می گردد که همواره بیانگر درجه تمدن و پیشرفت هر جامعه به شمار می رود. پیدایش انقلاب صنعتی در نیمه دوم قرن نوزدهم و عوامل ناشی از آن همچون تمرکز صنعت و خدمات، نابرابری در تقسیم کار و توزیع ناعادلانه درآمد از سویی و مهاجرت روستائیان به شهرها به علت کمبود خدمات و امکانات رفاهی، بیکاری و ... از سویی دیگر منجر به افزایش جمعیت شهرها بویژه شهرهای بزرگ گردید.

در چنین شرایطی برخی ساکنان محدوده اقتصادی شهر که دچار فقر، بیکاری، بیسوادی و ... می باشند، نمی توانند جذب نظام اجتماعی- اقتصادی شهر گردیده و بناچار در حاشیه شهرها بصورت اسکان غیر رسمی، سکونت گزیده و منجر به پدیده حاشیه نشینی می گردند. حاشیه نشینی لزوماً بیانگر اسکان در خارج از محدوده شهر نبوده و حتی ممکن است در درون بافت شهر نیز چنین شرایطی حاکم گردد.

اینگونه مراکز سکونتی باعث بروز انواع مشکلات اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، فرهنگی و ... گردیده که در حال حاضر در کشورهای جهان سوم، از جمله ایران به مراتب شدیدتر از کشورهای صنعتی می باشد و مدیریت خاص خود را می طلبد.

سابقه این پدیده در ایران به سالهای ۱۳۲۰ و حتی قبل از آن برمی گردد، اما از دهه ۱۳۴۰ تحت تأثیر شرایط خاص آن دوره شدت یافته و آهنگ رشد قابل توجه آن به حد نگران کننده ای رسیده و بصورت تهدیدی برای شهرها درآمده است.

مسأله حاشیه نشینی در ایران صرفاً مسأله ای فیزیکی و کالبدی نبوده بلکه مسأله ای ساختاری است که در اثر نابرابری های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح ملی و منطقه ای بوجود آمده است و مدیریت شهری و چگونگی برخورد با این معضل می تواند تأثیر بسزایی در روند آن داشته باشد.

با توجه به این مسائل و با توجه به اینکه کلانشهر مشهد دومین رتبه سلسه مراتب شهری کشور را داراست که همچون سایر کلانشهرهای کشور با این مسأله روبرو می باشد، تحقیق حاضر سعی دارد تا علل حاشیه نشینی در این کلانشهر را با تأکید بر رویکرد مدیریتی مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. رساله حاضر در چندین فصل به شرح زیر تدوین گردیده است:

فصل اول به بیان کلیات تحقیق پرداخته و مسأله تحقیق، فرضیات، سوالات و ... پیش روی محقق را در بر می گیرد.

فصل دوم به بیان تعاریف و مفاهیم مربوط و دیدگاههای مختلف در زمینه حاشیه نشینی و اسکان غیر رسمی می پردازد و مدیریت شهری را مورد مطالعه قرار می دهد.

فصل سوم پدیده حاشیه نشینی را در جهان و ایران مورد بررسی قرار داده و در بخش دوم آن به معرفی و شناخت کلانشهر مشهد و محدوده مورد مطالعه (شهرک نوده) می پردازد.

فصل چهارم به تبیین مسأله تحقیق و چارچوب مفهومی تحقیق با تأکید بر تئوری تعامل مرکز - پیرامون میپردازد.

فصل پنجم نتایج بدست آمده در محدوده مورد مطالعه (شهرک نوده) را مورد تجزیه و تحلیل قرار می دهد که در این فصل ابتدا نتایج پرسشنامه ساکنین و پرسشنامه مهاجرین آورده شده است، سپس به نتایج بدست آمده از مصاحبه با مدیر یا شهری پرداخته شده است.

فصل ششم نیز به آزمون فرضیات و نتیجه گیری کلی در این زمینه می پردازد. شایان ذکر است آنچه در این پژوهش ارائه می شود ، گامیست کوتاه در ابتدای راهی طولانی که بدون شک خالی از اشکال نبوده. بی گمان هر گونه راهنمایی ، انتقاد و پیشنهاد از سوی سروران گرامی ، میتواند در پربار شدن محتوای علمی و تخصصی تحقیقات و پژوهشهای بعدی مفید واقع شود.

فصل اول:

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مساله

انقلاب صنعتی در کشورهای توسعه یافته موج جدیدی از شهرنشینی را در تمام این کشورها پدید آورد. ورود این دستاوردهای صنعتی به علت نیروی کار ارزان و مواد اولیه به کشورهای جهان سوم، باعث هجوم مهاجران و روستاییان از تمام نقاط مختلف به شهرها و مراکز صنعتی بزرگ گردید. ورود این مهاجران جدید به شهرها به علت عدم وجود زیرساختها و خدمات شهری در شهرها و عدم جوابدهی فضای شهری، باعث گردید که مراکز جمعیتی مختلفی در پیرامون کلانشهرها پدید آید. به طور کلی تا دهه ۱۹۵۰ بر اساس تئوری قطب رشد، بسیاری معتقد بودند که مهاجرت از روستا به شهر در فرایند اقتصاد شهری مطلوب به شمار می آید و تصور میشد که مهاجرت داخلی، فرایندی است که نیروی کار اضافی به تدریج از بخش روستایی خارج میشوند تا نیروی کار مورد نیاز رشد و توسعه صنعتی را تامین کنند. اما در دهه ۱۹۶۰ به تدریج به دلیل توسعه شهرنشینی شتابان و ناهمگون کلان شهری کشورهای در حال توسعه، این دیدگاه تغییر پیدا کرد. از دهه هفتاد به بعد دیگر اقتصاددانان و اندیشمندان توسعه، مهاجرت از روستا به شهر را جربانی سازنده و ضروری برای حل مشکل تقاضای در حال رشد شهرها برای نیروی کار نمیدانند. آهنگ شتابان مهاجرت‌های بی رویه از روستا به شهر، علاوه بر دامن زدن به نابسامانیهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، حاشیه نشینی شهری را پدید می آورد و در واقع فقر روستایی را به فقر شهری با کلیه محرومیت‌های آن تغییر مکان میدهد. امروزه در اکثر کلانشهرهای کشورهای جهان سوم، شاهد این مراکز ناخواسته و خودرو هستیم. این مراکز جمعیتی پیرامون شهرها که اصطلاحاً از آنها به عنوان حاشیه شهر نام برده میشود، معضلات و مسایل زیادی را برای شهرها و ساکنان آن پدید آورده است. حاشیه‌نشینی و رشد سکونتگاه‌های غیررسمی در نواحی پیرامون شهری امروزه یکی از بزرگترین چالش‌های مدیریت کلان شهری بوده و در تقابل با مدیریت پایدار شهری به معطلی فراگیر و اجتناب‌ناپذیر بدل گشته است. در دهه های اخیر رویکردی جدید بوجود آمده است که به موضوع آزادسازی اقتصادی و فرایند جهانی شدن وجود دارد که در نتیجه این رویکرد موضوع مهاجرت‌های روستایی در کلانشهرها به صورت یک موضوع مثبت تحلیل میگردد.

در کشور ایران نیز امروزه در اطراف اکثر شهرهای بزرگ همچون تهران، اصفهان، تبریز، زاهدان، بندرعباس و ... شاهد این پدیده هستیم. این مراکز جمعیتی از یک سو خود دارای مشکلات متعدد فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی، امنیتی، زیرساختی و ... بوده و از سوی دیگر معضلات مختلفی را برای کلان شهرها پدید آورده‌اند. تا جایی که می‌توان گفت امروز حاشیه شهرها، حیات کلانشهرها را نیز به مخاطره انداخته است.

کلان شهر مشهد نیز در این میان نمونه‌ای روشن و بدیهی از روند رو به تزاید حاشیه نشینی در دهه‌های اخیر است که در میان کمربندی از فقر شهری محصور گشته است... بطوری که جمعیت حاشیه آن را نزدیک به ۶۰۰ تا ۷۰۰ هزار نفر تخمین زده‌اند نظر به علل و عوامل گوناگون موثر در رشد و تکوین حاشیه‌نشینی در کلان شهر مشهد، تعمیق و تامل روشنگرانه در مجموع عوامل درونی و بیرونی موثر بر رشد حاشیه شهر مشهد به موضوع بررسی این رساله تبدیل شده است. نگرش واقع بینانه در وضع موجود حاشیه‌نشینی در کلان شهر مشهد به خوبی روشنگر این مطلب است که حاشیه نشینی نه تنها از منظر عوامل منطقه ای و محلی بلکه در مقیاس ملی و فراملی قابل بحث و مجادله است. لذا این رساله با در نظر داشتن ابهام و پیچیدگی بسیار زیاد موضوع حاشیه‌نشینی و مختصات خاص آن در کلان شهر مشهد بر آن است که با سیر در منابع و اسناد و مطالعات موجود و مطالعه موردی شهرک نوده در نهایت مبتنی بر پرسشها و فرضیات مطروحه که به کلیتی منسجم در خصوص ریشه‌های اصلی رشد حاشیه‌نشینی در کلان شهر مشهد پی ببرید و در این منوال با تاکید برچالشهای موجود فرا راه مدیریت کلان شهری راهکارهای متناسب با شرایط محلی منطقه‌ای و ملی در زمینه ساماندهی شرایط نابسامان حاکم بر حاشیه کلان شهر مشهد ارائه دهد.

۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق:

- گسترش شتابان مراکز جمعیتی کلانشهر مشهد نه تنها در طی زمان کاهش نیافته است بلکه روز بروز بر ابعاد آن افزوده شده است. معضلات پدید آمده از این جریان را می‌توان به صورت زیر آورد:
 - ۱- این سکونتگاههای پیرامونی دارای مشکلات فیزیکی بوده و با کلان شهر در ارتباطات دچار مشکل می‌باشند.
 - ۲- مسایل حقوقی و نحوه تملک اراضی و چگونگی ساخت و ساز در آنها یکی دیگر از مشکلات این حاشیه‌هاست.
 - ۳- این مراکز جمعیتی با بافت شهر متصل گردیده و در نتیجه روز بروز بوسعت شهر افزوده می‌گردد.
 - ۴- عمده این سکونتگاهها دچار مشکلات زیربنایی و دسترسی به شبکه خدماتی شهر می‌باشد.
 - ۵- مشکلات زیست محیطی، اشتغال و فرصتهای شغلی، بیکاری، تنوع فرهنگی و جدایی‌گزینی از فرهنگ شهر و شهرنشینی، مشکلات اجتماعی و امنیتی و ... نیز از مشکلات عدیده دیگری است که دامنگیر این حاشیه‌های شهری می‌باشد.
 - ۶- توزیع و پراکندگی مراکز جمعیتی در نواحی مختلف حاشیه تحت تاثیر فشارهای اقتصادی، اجتماعی و قانونی و نه برنامه‌ریزی شده و اصولی.